

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2019

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 - Komello ya sekapapaka
- Komello ya mobu ✓
- Komello e bakwang ke ho theoha ha mothamo wa metsi dinokeng le matamong. ✓
[Tshwaya tse pedi feela] (2)
- 1.2 - Letsatsi le tjhesang haholo
- El Nino
- Moya o fokang haholo. ✓
- Ho fudisa diphoofolo sebakeng se le seng nako e telele. ✓
[Tshwaya tse pedi feela] (2)
- 1.3 Ho bolelwa hore motjheso wa hlabula ke o sa laoleheng, mme le mohatsela wa mariha ke o matla haholo o kenellang masapong.
Pula e nang, e se e na ka dikgohola tse kotsi setjhabeng mme ha e emisa ho na e nyamela nako e telele.
Dihla tsa selemo di se di ba le maemo a fapaneng le ao di neng di e ba le ona pele. ✓✓ (2)
[Tshwaya e le nngwe feela. Mohopolo wa sehlooho ke hore maemo a lehodimo ha a sa le ka tsela e tlwaelehileng.]
- 1.4 Ke kankere ya letlalo/mofetshe. ✓ (1)
- 1.5 Ke sebaka seo ho sona jwang le dimela di fedileng, mme di seng di sa kgone ho mela ka baka la ho fudisa diphoofolo moo ka nako e telele. ✓✓ (2)
- 1.6 Kgodumodumo e ile ya ja setjhaba kaofela ya se qeta, mme le komello e ama setjhaba kaofela hampe. ✓✓ (2)
- 1.7 B/Ho baleha. ✓ (1)
- 1.8 Ho a kgonahala ebile ho a etseha. Motjheso wa matsatsing ana o matla ho bontsha hore letsatsi ha le a sireletswa ke letho, mme le fihla ka ho otloloha bathong. ✓✓ (2)
- 1.9 Baahi ba ka tlišetsa batho bao metsi.
Ba ka buisana le ba nang le dilori ho ba tsamaisetsa metsi.
Ba ka ba rekisetsa metsi.
Baahi ba ka tsebisa mmuso wa selehae ka maemo a bona mme ba kopa hore mmuso o ba tlišetse metsi. ✓✓ (2)
[Maikutlo a mohlalobuwa a ananelwe]
- 1.10 Ke nnete hobane moruo wa naha o a putlama ka lebaka la komello. Ha moruo wa naha o putlama, ditheko tsa dijo di a nyoloha. ✓✓ (2)

- 1.11 Maikutlo a kgalefo/ho teneha/ho makala/ho swaba/ho utlwa bohloko. ✓ Ho na le dibaka tse hloakang metsi ho tu naheng ena, mme ho bohloko ho bona ba nang le ona ba a senya ka tsela eo. ✓✓ (3)
- 1.12 Bana ba jere le ho rwala dikupu tse tshetseng metsi, mme ho bonahala hore ba tswa mohlooding o le mong wa metsi ha ba bang ba bonahala hore le bona ba ya metsing. ✓ (1)
- [Amohela mantswe a tswang dipuong tsa mabatowa a fapaneng]**
- 1.13 Ho re bolella hore o imetswe ke metsi. ✓ (1)
- 1.14 Ho batho ba tswang sedibeng ho na le banana le bashanyana ba sebetsang ka ho tshwana/ ho bile ho sebetsa le ngwana e monyane dilemong. ✓✓ (2)
- 1.15 Setshwantsho sena se tshehetsa ditaba tsa Tema ya A ka hore temeng e qalang ho buuwa ka komello le kamoo e ka amang naha kateng ha setshwantshong ho bonahala ho na le leqeme la metsi le bonahalang le ama batho bohle ba phelang sebakeng seo. ✓✓ (2)
- 1.16 Ke ikutlwa ke hloname/swabile/kgalefo. Ena ke tlhekefetso, mme batswadi ha ba hlomphe ditokelo tsa bana, ba a di hatikela.

KAPA

Ke ikutlwa ke thabile. ✓ Bana ba rutwa mesebetsi ba sa le banyane hore ba tle ba be le boikarabelo. ✓✓

[Tshwaya e le nngwe, mme le maikutlo a mohlalobuwa a ananelwe] (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswe ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitse temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a Abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho Abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho Abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a Abelwe matshwao hafeela lentswe le nepahetseng le sehelletswa mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswe a hlahang dipuong tse sebediswang mabotoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Bana ba nang le *dyslexia* ba ferekanngwa ke ditsela tsa ho ngola le ho bua, ✓ ebile ha ba bone phapano dipakeng tsa mantswe a batlileng a tshwana. ✓ Ba ka bala ntle le kutlwisiso ya seo ba se balang ✓ athe ba ka hloleha ho bala dinomoro kapa mantswe ka ho fpanyetsana. ✓ Hape ba kgona ho bala ka ditshwantsho le maikutlo empa ba hlolehe ho kopanya medumo. ✓ Bana bana ba ka imelwa ke ho bapala diketo le thomo, ✓ hammoho le ho supa dibaka ho kenyeletsa le lenamahadi ha ba etsa mosebetsi. ✓

[Mantswe a 83]**Ka sebopelo sa dintlha**

	QOTSO		DINTLHA
1	'Bana ba nang le bothata ba <i>dyslexia</i> ba hlokomeleha ka hore ba ferekanngwa kapele ke ditlhaku, dinomoro, mantswe, tatelano ya mantswe esita le ho itlhalosa ka puo.'	A	Ba ferekanngwa ke ditsela tsa ho ngola le ho bua.
2	'Ka nako e nngwe ba hloleha ho bona phapano dipakeng tsa mantswe a batlileng a tshwana.'	B	Ha ba bone phapano dipakeng tsa mantswe a batlileng a tshwana.
3	'Matitjhere ona a ka eellwa hore moithuti ya nang le bothata bona a ka bala ntle le ho utlwisisa seo a se balang.'	C	Ba ka bala ntle le kutlwisiso ya seo ba se balang.
4	'E mong moithuti a ka bala dinomoro empa a hlolehe ho bala mantswe ha e mong a ka kgona ho bala mantswe empa a hlolehe ho bala dinomoro.'	D	Ba ka hloleha ho bala dinomoro kapa mantswe ka ho fpanyetsana.
5	'Ba bang ba bonahala ba kgona ho nahana ka ditshwantsho le maikutlo, empa ba sa tsebe ho kopanya medumo ya puo ya motho.'	E	Ba ka tseba ho bala ka ditshwantsho le maikutlo empa ba hlolehe ho kopanya medumo.
6	'... bana ba jwalo ba ka se bapale diketo kapa ho letsa thomo ka boiphihlelo bo phethahetseng kaha tsebediso ya bona ya mahlo le matsoho ha e ya phethahala.'	F	Ba hloleha ho sebedisa mahlo le matsoho a bona ka ho phethahala.
7	'... bana ba nang le <i>dyslexia</i> ba ka boela ba hloleha ho supa dibaka ba bile ba monyebe haholo ha ba sebetsana le ho itseng.'	G	Ba ka imelwa ke ho supa dibaka ba be ba be lenama haholo ha ba etsa mosebetsi.
			Palo ya mantswe (83).

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyeletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

- **Kabo ya matshwao:**
  - Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
  - Matshwao a 3 bakeng sa puo
  - Matshwao kaofela: 10
- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantse a bona:**
  - Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1
  - Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2
  - Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3
- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:**
  - Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
  - Diqotso tse 1–5: fana ka letshwao le 1 bakeng sa puo

ELA HLOKO:

- **Palo ya mantse:**
  - Batshwayi ba tlameha ho nnetefatsa palo ya mantse a sebedisitsweng.
  - Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantse a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantse a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantse e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihla palong ya mantse e behilweng, ebe o emisa moo.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantse
Sesotho	Ke	a	tsamaya	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO****• Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabo tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaello.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 Batho ba nang le bothata ba meno/batho ba batlang ho hlatswa meno. ✓✓ (2)
- 3.2 Ke ntlha. Motho o hlajwa sepeiti se rethebatsang ditho tsa kutlo pele, hore a se ke a utlwa bohloko. ✓✓ (2)
- 3.3 Ho hohela batho hore ba potlakele ngakeng pele meno a bona a senyeha haholo kapa a kgenoha. ✓✓ (2)
- 3.4 Di matlafatsa papatso ka ho ngoka baamohedi ba ditaba bao papatso e reretsweng bona hore ba tle ngakeng kaha ba tla be ba habile ho di fumana mahala. ✓✓ (2)
- 3.5 E ka susumelletsa batho hore ba ye ngakeng eo kaha kokonono e le motho ya tsebang mosebetsi wa hae, mme a o etsa ka bokgabane. ✓✓ (2)
- [10]**

POTSO YA 4

- 4.1 Ke diborele tsa letsatsi tse rwetsweng ke lepolesa
Diriti tsa batho
Ho kganya ho setshwantshong. ✓ (1)
- [Tshwaya e le nngwe feela]**
- 4.2 Ke lepolesa/Molebedi. ✓
O apere yunifomo ya sepolesa/bolebedi
O tshwere dipetja tsa ho tlama sekebekwa. ✓ (2)
- 4.3 D/Motho ya sethoto. ✓ (1)

- 4.4 Keketehiso e hlahella ka tsela ya hore senokwane ha se nahane ho baleha empa se ngongorehiswa ke hore ebe se tla fella ka hara mmankinyana oo ho thweng se kene ka hara ona. ✓✓ (2)
- 4.5 A kgalefo. ✓ O senyehile ka sefahlehong ho bontsha hore ha a thaba. O finne ditebele jwalo ka ha eka o batla ho lwantsha lepolesa. ✓ (2)
- 4.6 Tjhe, ha a etse mosebetsi wa hae hantle hobane o supisa senokwane hore se kene ka hara mmanki o monyenyanane wa baesekele. O tshwere dipetja empa ha a di sebedise. ✓✓ (2)
- [10]**

POTSO YA 5

- 5.1 Ho fahla mmuso ka lehlabathe ke ho tlola molao. ✓✓ (2)
- 5.2 E matlafatsa mohopolo wa hore Molaotheo wa Afrika-Borwa ha o kgetholle motho ho ya ka bong ba hae. ✓✓ (2)
- 5.3 Sesiua ke mokotla o moholo moo ho tshelwang mabele le poone empa temeng ena le bolela ho ba mohlodi wa tsebo. ✓✓ (2)
- 5.4 E fehla maikutlo a ho ba motlotlo ✓ hobane e etsa hore mmadi a rate le ho boulella puo ya hae. ✓ (2)
- 5.5 E, ke dumellana le mohopolo oo hobane motho ya iphapanyetsang setso sa habo o qetella a sa itsebe a bile a lahlehile setsong sa hae.

kapa

Tjhe, ho na le batho ba sa dumeleng setsong le moetlong empa ba ntse ba phela hantle ntle le mathata. ✓✓ (2)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70